

A SZOMSZÉDOS SZOCIALISTA ORSZÁGOK MAGYAR NYELVŰ SAJTÓJÁRÓL

KEMÉNY G. GÁBOR

Hangsúlyozni kívánom, hogy az 1974-ben megjelent sajtóbibliográfiai munkámat elemző előadásomban* és az esetleg felmerülő kérdésekre adandó válaszomban csupán az alapkérdés, a szomszédos szocialista országokban megjelenő magyar nyelvű sajtó általános problematikájával kívánok foglalkozni. Többre ez idő szerint nemcsak időbeli ok miatt, azért sem vállalkozhatom, mert a kérdés — mint ismeretes — feldolgozatlan, a kutatás csak több éves kitartó munkával érkezhethet el az első monográfiáig. Addig pedig csak általános, szerkezeti, részben szociológiai, részben a műfaji megoszlásra vonatkozó áttekintésre szorítkozhat az előadó, s ennyivel kell Önöknek is beérniök.

Az előbbiekhöz tartozik megemlítenem, hogy a szerkesztésemben megjelent — időben első tárgyköri adattár és címjegyzék is — több éves gyűjtő és feltáró munka eredménye. Amiből tehát az is következik, hogy ahol sok-sok évig nem voltak előmunkálatok, ott mindent valóban az alapok lerakásánál kellett kezdeni. Először tehát a sajtóbibliográfiai felméréshez kellett elérkeznünk, hogy néhány éven belül talán már sajtótörténeti feldolgozással is számolhassunk.

Arról, hogy ez a törekvés a magyar sajtótörténeti kutatás soron következő feladatai közé tartozik, a múlt év végén megjelent munkám előszavában ezeket írom:

„Napjainkban — hosszas hallgatás után — a műfaj és a tudományterület számos vonatkozásában megélenkült a magyar sajtótörténet, a hazai és külföldi magyar nyelvű és vonatkozású sajtókérdések iránti érdeklődés. Az egész vonalon a kutatómunka jelentkezésének és kibontakozásának lehetünk tanúi. Nyilvánvaló, ez a fokozódó érdeklődés nem kis mértékben összefügg a korábban hazai témákra korlátozott vizsgálódás körének kiterjesztésével. Korunk magyar sajtóviszonyainak, „sajtótörténeti” kérdéseinek kutatója természetesen nem elégszik meg a szorosan vett hazai sajtó történeti-társadalmi jelenségeinek feltárásával. Érdeklődését a nagyvilágra, ezen belül elsősorban a külföldön megjelent és megjelenő magyar nyelvű sajtó megismerésére és megismertetésére is ki kell terjesztenie”.

Ebből a kezdeti munkából vállaltunk tehát részt a szomszédos szocialista országok magyar nyelvű sajtója 1945 és 1970 közötti negyedszázada címjegyzékének és adattárának közzétételével. Ennek a kezdeti munkának lecsapódása, részeredménye az a néhány megállapítás, adat, észrevétel, amiről előadásomban szólni kívánok.

Törekvésem nyilvánvalóan összefügg azzal a megállapítással és kíváncsisággal, hogy a hazánkban élő nemzetiségek és a testvéri szocialista államokban élő magyar

* Elhangzott a Történettudományi Tanszéken 1975. május 7-én a „Találkozás neves történetészekkel” sorozat keretében KEMÉNY G. Gábor (összeállította): Külföldi magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok címjegyzéke és adattára 1945—1970. I. Szomszédos szocialista országok. Bp. 1974. Országos Széchényi Könyvtár. 268 p. című munkájának megjelenése és a 60 éves tudós köszöntése alkalmából.

nép-csoportok együttesen alkossanak hidat népeink között. Ebben a „híd” szerepben pedig elsőrendű funkciója van a szomszédos szocialista országokban megjelenő szomszédnépi magyar sajtónak, úgyis mint ez országok és a mi irodalmi-kulturális-tudományos eredményeink kölcsönös közvetítőjének. Bizonyos azonban, hogy mindezen túl a tárgy vizsgálatára az utóbbi évtizedben a szomszédos szocialista országokban tett tanulmányaim, az ott élő írókkal és újságírókkal folytatott beszélgetéseim élmény- és ismeretanyaga is készített.

Ennyit előljáróban vázlatos áttekintésem bevezetéseként.

A magyar nyelvű sajtó vizsgálatát mostanában különösen érdekli a magyar sajtó hazai és külföldi statisztikája. Annál is inkább, mert sajtókultúránknak, a világ magyar nyelvű sajtójának, és ezen belül a szomszédos szocialista országokban megjelenő magyar sajtónak ez a megközelítési módja az utóbbi években keveset hallatott magáról.

Annak, aki a számok és számarányok értékmérőjével kíván tájékozódni, jó eligazítást ad a statisztikai alapadatok ismerete. Így járunk el a következőkben, amikor a fő erővonalak területéről jelzést adunk arról az összetett és bonyolult kérdésről, amit tudatunkban a szomszédos szocialista államokban megjelenő, röviden a *magyar nemzetiségi sajtó* gyűjtőfogalom alatt raktározhatunk el.

A statisztikai tudomány egyik fő erőssége — nálunk és a nagyvilágban egyaránt — a párhuzamos, az összehasonlító adatközlés. Ennek a nehéz és felelősségteljes műfajnak a követésére vállalkozunk mi is a következőkben.

A Statisztikai Évkönyv 1972. évi kötetét (479 p.) 882 hazánkban megjelenő időszaki sajtótermékről tud. Ebből 29 a napilapok, 853 az egyéb periodikum, a heti- és havilapok, folyóiratok, képeslapok, hivatalos és műszaki lapok, testületi és egyéb nyomtatott kiadványok száma.

Mérjük ezt az adatot a szomszédos szocialista országokban, tehát a *Csehszlovák Szocialista Köztársaságban*, a *Jugoszláv Szövetségi Köztársaságban*, a *Romániai Szocialista Köztársaságban* és a *Szovjetunióban*, közelebbről a Kárpátontúli Területen, azaz *Kárpátukrajnában* 1945 óta megjelent és megjelenő magyar sajtó adataihoz. A részletes felmérésből megtudjuk, hogy a négy szocialista ország területén — 1972-ig bezárólag — eddig összesen 403 magyar nyelvű önálló sajtóorgánus, hírlap, folyóirat és egyéb periodikum megjelenéséről tudunk. A felmérés évében (értsd: 1972-ben) pedig mintegy 160 (köztük 8 napilap) az ezekben az országokban megjelenő magyar nyelvű sajtóorgánus. Ez — nagy vonásokban — a Magyarországon megjelenő időszaki sajtó *ötöd* (napisajtó terén *negyed*) része, átlag és közel 20 (húsz) *százaléka*.

Ha az elmondottakat egybevetjük egy korántsem érdektelen további becsléssel, azzal, hogy a szomszédos szocialista országokban élő magyar nyelvű és nemzetiségű népesség összesített lélekszámát a 3 milliós alsó és a 3 millió 300 ezres felső határ között érzékeljük, a két főadat egybevetéséből további, nem kisebb figyelmet érdemlő következtetést vonhatunk le. Egyrészt azt, hogy míg a népességi arány — hozzávetőlegesen — a magyarországi mintegy vagy közel *harminc* *százalékának* felel meg, addig a statisztikai felmérés időpontjában rendszeresen megjelenő időszaki sajtótermékek száma a hazainak csak mintegy vagy alig *húsz* *százaléka*. A népességi arány és a sajtótermékek száma között tehát jelentős eltérés mutatkozik az egész magyar nemzetiségi sajtó, a szomszédos szocialista országokban megjelenő egész magyar nyelvű sajtó területén.

Maradjunk azonban egyelőre és a továbbiakban is a tárgyunk meghatározta kereten, a szorosan vett szakterületen belül. A magyar sajtó újabb adataihoz mérve, ehhez a hazai 882 sajtótermékhez viszonyítva, mintegy vagy közel 20 *százalékos magyar nyelvű többlet sajtóval* számolhatunk. Ha nem másért, pusztán ebből a szűken

vett statisztikai meggondolásból kiindulva is érdemes ezzel a mai határainkon közvetlenül elhelyezkedő, a szomszédos szocialista országokban rendszeresen megjelenő magyar sajtóval, *termékeivel, történeti kialakulásával, e sajtót jellemző alapvonásokkal és ennek létét, további fejlődését is meghatározó szociológiai tényezőkkel* közelebbről is megismerkedni.

A szomszédos szocialista államok magyar nyelvű sajtója szinte előzmény nélkül, a demokratikus, majd a szocialista fejlődés és építés viszonyai között jött létre. Ennek az előzmény és hagyomány nélküli indulásnak kétségtelen előnyeik kívül hátrányai is voltak. Ilyen elsősorban az, hogy a nagy múltú kisebbségi folyóiratok továbbvitele, felélesztése — az újvidéki *Híd* és a kolozsvári *Korunk* elszigetelt példájától eltekintve, nem sikerült. Ami azt is jelentette, hogy valóban *hagyomány nélkül, az új, az adott körülményeken belül* kellett felépíteni és kialakítani a ma is meglevő sajtóbázisokat s ezek közül a szocialista korszak új típusú magyar nemzetiségi sajtóját.

Ma már elmondhatjuk, annak ellenére, hogy a korábbi *kisebbségi* sajtószint és sajtótörténeti hagyomány mércéje egyes területeken igen magas volt, az új *nemzetiségi* sajtó — kivált a napi- és a hetilapok vonalán — jórészt elérte és túlhaladta az előző korszak legjobb kisebbségi sajtóorgánumi szintjét. Azzal, hogy továbbment a nemzetiségi realitás vizsgálatának útján, hogy mélyebbről tárta fel a nemzetiségi társadalmak megerősítésének feltételeit, hogy összekapcsolta az irodalmi és a népi művelődés szálait. Pedig a nagy elődök, a korábbi magyar nemzetiségi sajtóorgánumok irodalmi-művelődési, de technikai szintjének meghaladása nem lehetett könnyű feladat. Gondoljunk csak a két háború közötti *Brassói Lapokra*, a régi *Korunkra*, az *Erdélyi Helikonra*, a nagymúltú szabadkai *Naplóra*, a régi *Hídra* és a *Kalangyára*. A jól szerkesztett napilapokban bővelkedő 1918 után csehszlovákiai napisajtóra: a *Kassai Naplóra*, a korai *Prágai Magyar Hírlapra*, a *Magyar Újságra*, és a harcoss *Magyar Napra*. A hetilapok és a folyóiratok közül Fábry Zoltán *Út-jára*, a kassai Kazinczy Társaság folyóiratára, a *Magyar Írásra*, a losonci *Mi Lapunkra* (akkor az egész kisebbségi nyelvterület legjobb és haladóbb ifjúsági lapjára), a *Figyelőre*, a zsenge csehszlovákiai tudományos szaksajtó kísérletére.

A feladat tehát nagy és jelentős volt. S az, hogy az új, az 1945 utáni magyar nemzetiségi sajtó helytállt és kibontakozhatott a nem azonos feltételű viszonyok között (a romániai magyar sajtó kezdeti fellendülésével szemben a jugoszláviai magyar sajtó nehezen „indult be”, Csehszlovákiában pedig — mint ismeretes 1948-ig az *Új Szó* indulásáig egyáltalán nem volt magyar nyelvű újság), mindez elsősorban egy-két országos hírlap és néhány irodalmi hetilap és folyóirat teljesítménye.

A szomszédos szocialista országok magyar nyelvű sajtójában nem is annyira az indulás, mint a továbbfejlődés, a megerősödés fázisa volt a döntő. S ebben a munkában, ezen a szakaszon aránylag nem sok lapcímet kell a mindmáig tartó fejlődési úton kiemelnünk. Így az irodalmi riportjai és sokoldalú szerkesztése révén a demokratikus lap elődje (*Romániai Magyar Szó*) nem kevés visszahúzó emlékét időnként feledtető *Előret*, a lap- és irodalomolvasó, tárlatnéző közönséget szervező kolozsvári *Igazságot*, a romániai magyar irodalom propagálásában fáradhatatlan, a szomszédnépi irodalmi kapcsolatokat igényesen ápoló *Utunkat*, a Románia Szocialista Köztársaság Írószövetsége immár több mint negyedszázada megszaktítás nélkül megjelenő hetilapját. A lelkes marosvásárhelyi *Igaz Szót*, amelyről elmondhatjuk, hogy az 1957. évi Ady-számmal, az 1969. évi Petőfi-emlékszámával, nevéhez fűződik — legalábbis eddig — a legszínvonalasabb nemzetiségi magyar irodalmi emlékszámok kiadása. A jugoszláviai magyar hírlapirodalomból a tizenegynéhány mellékletével

és melléklapjával külön nemzetiségi „sajtókombinátot” jelentő újvidéki *Magyar Szót*, a jugoszláviai magyar népcsoport létkérdéseit bátran felvető szabadkai 7 (Hét) *Napot*. Az irodalmi folyóiratok közül a megújuló *Hídat*, a szabadkai *Üzenet*et, a magyarságtudományi kutatás feladatait felkaroló *Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményeit*, és azt a legutóbb indult társadalmi—művelődési folyóiratot (*Létünk*, Szabadka, 1971), amely már az első években megközelíteni látszik a nemzetiségi szemle régóta várt típusát.

A szlovákiai magyar sajtóból sem nehéz a kiemelendő, a nemzetiségi kultúr-munkát ellátó lapok, folyóiratok számbavétele. Ilyen mindenképp a pozsonyi *Új Szó*, az itteni magyarság központi lapja, melynek a CSEMADOK hetilapjával, a Hét-tel együtt, jelentős érdemei vannak a szlovákiai magyar művelődés szervezése és színvonalemelése körül. Ennek a munkának a dandárja azonban az ugyancsak Pozsonyban megjelenő, a regionális kérdésekben gyakran túl tekintő, olykor ugyancsak szokimondóan bíráló *Irodalmi Szemlére* maradt, melynek több mint másfél-évtizedes öntudatosító kultúr-munkája összeforrott a szlovákiai új magyar nemzetiségi irodalom és művelődés rangemelésével.

A kárpátukrajnai (Kárpátontúli Terület) magyar nyelvű sajtó esetében inkább a funkció ellátását, a magyar nyelvű sajtóorgánium létezésének tényét kell értékelnünk. Nem hallgathatjuk el, hogy az Ungváron megjelenő központi napilap a *Kárpáti Igaz Szó*, az utóbbi néhány évben figyelmet érdemlő fejlődésen megy át. Újabban indított irodalmi rovat-melléklete (*Neon, vasárnapi magazin*) immár tűzhelyet biztosít az itteni magyar nyelvű irodalomnak. Ezzel csaknem egyidőben megindult, de ez idő szerint még túl sok és feleslegesen átvett fordítást közöl a terület első népszerűsítő, társadalmi-műszaki stb. szemléje, a *Körkép*.

A hevenyészett vázlatból is nyilvánvaló, hogy a különböző tájegységekhez tartozó magyar nemzetiségi sajtóorgániumok részletes és összehasonlító bemutatása igen érdekes következtetésekre adhatna lehetőséget. Ennek elvégzése azonban hosszabb lélegzetű tanulmány vagy éppen monográfia feladata. Ebből az alkalomból, az adott terjedelmi határok között, részletesebb megközelítésre sajnos nem vállalkozhatunk.

Amiről azonban így is, a meghatározott terjedelmen belül is szólnunk kell, — megítélésünk szerint — nem kisebb jelentőségű a sajtótörténeti vizsgálódás részleteinél. Egyrésztől egyfajta *sajtó-karakterisztika*, másrészt bizonyos mérvű *sajósociológia* körvonalait kívánjuk meghúzni, hogy ezzel is közelebb hozzassuk a tárgyunkat, a magyar nemzetiségi kérdések, így a *magyar nemzetiségi sajtó alapkérdései* iránt érdeklődőkhöz.

Sajtó-karakterisztikán ez alkalommal nem csupán az egyes sajtótermékek, hanem ezen túlmenően, az illető sajtó egészének, jellegének, törekvéseinek a jellemzését értjük. Ennek megértéséhez most már az egyes tájegységek sajtójában kimutatható különbségekből, eltérésekből kell kiindulnunk.

Nyilvánvaló, hogy nemcsak a kárpátukrajnai és a többi magyar nemzetiség sajtója között van ebben a tekintetben szembetűnő különbség. Lényeges eltérés mutatható ki a három nagyobb vagy éppen nagylélekszámú magyar nemzetiség sajtójának összehasonlításakor is. Ilyen mindenképp a sajtó *funkciójában* jelentkező alapvető különbség.

A napi sajtónak meghatározó, vezető szerepe voltaképp csak a jugoszláviai magyar nemzetiség életében van. Az Újvidéken megjelenő, előbb valóságos „sajtókombinát”-nak mondott *Magyar Szó*, talán az egyetlen (hétköznapi átlag harminc-, vasárnaponként a hetvenezret is megközelítő példányszámával) szomszédos szocialista országban kiadott magyar nyelvű napilap, amelyről ez joggal elmondható. Itt a jugo-

szláviai magyar sajtóban, a hetilapoknak és a folyóiratoknak — a nemzetiségi társadalom építése, fejlesztése terén — még akkor is másodlagos szerepük van, ha a Magyar Szó, mint a külföldi magyar sajtó egyik vezető orgánuma mellé olyan sokoldalú — s mint jeleztük — a létfontosságú nemzetiségi kérdéseket állandóan figyelemmel kísérő „kontroll-orgánumot” állíthatunk, mint a szabadkaiak 7 (Hét) Nap-ját. A nemzetiségi sajtótörténet, s egyben kissé a társadalomrajz területén maradvá, ennek a jugoszláviai magyar sajtónak igen erős és határozott acélú a társadalompolitikai kérdésekkel (*Híd, Létünk*), az irodalmi-néprajzi kérdésekkel (Hungarológiai Intézet Tudományos Közleményei), és hangsúllyal a művészeti irányzatok kérdésével foglalkozó sajtója (*Üzenet, Új Symposion*), hogy csak a jelentősebbeket említsük.

A romániai magyar sajtó művelődési és társadalmi érdeklődése ezzel szemben és elsősorban nem a napilapokban jut kifejezésre. A napilapok, gondoljunk az évtizedes múlttal és rutinnal rendelkező bukaresti *Előrére*, a kolozsvári *Igazságra*, a temesvári *Szabad Szóra*, de az újabbakra is, inkább a közélet hivatalos hír- és közleményanyagának a közvetítői. Kevés újszerű kezdeményezésük közül az utóbbi években a magyarországi irodalmi és művészeti életről adott *Előre*-tudósítások, irodalmi riportok jelentenek kivételt. Igen jelentős, irodalmi közvéleményt szervező szerepe van ugyanakkor a kolozsvári *Utunknak*, a Marosvásárhelyt szerkesztett *Igaz Szónak*, a hagyományos útját a modern ismeretterjesztéssel egyre jobb arányban egyeztető *Korunknak*. Nem kisebb jelentősége van ugyanakkor a nyelv- és irodalomtudományok színvonalas művelését nyújtó, ugyancsak itt megjelenő *Nyelv- és Irodalomtudományi Közleményeknek*, és a nemzetiségi társadalom alapkérdéseit mérték-tartással, a történeti hagyomány és a szocialista embertudat körültekintő egybe-állításával Kolozsvárt szerkesztett, Bukarestben kiadott *A Hétnek*, amely ez idő szerint az egész nemzetiségi sajtó legszínvonalasabb problémafelvető hetilapja szintjére emelkedett.

A csehszlovákiai sajtóban közel másfélévtizeddel ezelőtt zárult le a hivatalos napilap, a pozsonyi *Új Szó* kizárólagos vezető szerepének kevés, bár sivár szakaszon elért eredményt felmutató periódusa. Ma egy egészen új típusú, változott kulturális helyzetben kell osztozkodnia két ugyancsak Pozsonyban — másutt említést érdemlő magyar nyelvű sajtó nem jelenik meg — kiadott orgánummal. Az *Irodalmi Szemlével*, mint vezető irodalmi folyóirattal és a *Héttel*, mely akárcsak hasonló nevű romániai lap társa, a nemzetiségi közművelődési érdekek és akciók egyik kezdeményező fő-
ruma.

Kárpátukrajnában, az itteni magyar sajtó területén hasonló problémákkal természetesen nem találkozunk, nem is találkozhatunk. Az itteni sajtónak, tehát lényegében az Ungváron megjelenő *Kárpáti Igaz Szónak*, a funkciók egész sorát kell betöltenie, elsősorban a nyelvi, szerkesztési, irodalmi és művészeti alapkérdésekhez felnőnie, hogy végre ezen a területen is megnyugtatóan kialakulhasson a korszerű magyar nemzetiségi sajtó bázisa. Ami természetesen korántsem jelenti azt, hogy a lapnak a magyar nyelvű közművelődés terjesztése terén elért kétségtelen eredményeit ne méltányolnánk.

A kérdéseknek ez a belső szerkezeti elemzése elválaszthatatlanul összefügg a négy magyar nemzetiség egész társadalmi életére kiható *sajtósociológiai* vizsgálattal. Az előbbiekhöz hasonlóan, itt is csak jelzésekkel adunk hírt az itt jelentkező ugyancsak nem kevés problémáról.

A jugoszláviai magyar sajtóban aránylag több az elvi-elméleti cikk, mint másutt a szomszédos szocialista országok magyar sajtójában. Különösen fontos a nemzeti-jogi jogokat, az „önigazgatású” közigazgatásból következő jogokat, iskolai-

közművelődési kívánalmakat számontartó nagyszámú elvi fejtegetés. Akárcsak a nagyszámú, a magyar kulturális intézmények életéről, a helyi magyar kulturális szereplők: írók, tudósok, művészek, művelődési, igazgatási, gazdasági ügyintézők munkájáról szóló tudósítás és beszámoló. Jóllehet a jugoszláviai magyar népcsoportnak kevés az átfogó művelődési intézménye, mint a néprajzi-nyelvi-irodalmi kérdésekkel foglalkozó *Hungarológiai Intézet*, a nyelvi és irodalmi-filológiai kérdések tüzhelyeként az újvidéki egyetem bölcsészeti karának *magyar nyelvi-irodalmi tanszéke*, a nyelvművelés ügyét szervező, Szabadkán és Adán tevékenykedő *Magyar Nyelvművelő Egyesület*, a szabadkai *Népszínház* a legutóbb indult újvidéki színház és az irodalmi-társadalmi kérdések népszerű vitafórumaként az ugyancsak szabadkai *Életjel* irodalmi kör, — ezek a kulturális és tudományos intézmények valósággal ellátják egy szinte teljes struktúrájú nemzetiségi társadalom alapvető funkcióit. Minderről pedig lelkiismeretesen, rendszeresen és jó kollektív vitaszellemtől áthatva ad hírt a már ismertetett frissen és fordulatosan szerkesztett itteni magyar sajtó.

Ha mindezt — a romániai magyar sajtón leszűrten — egybevetjük az itteni magyarság művelődési-társadalmi helyzetével, erre a helyzetre mindenek előtt az átfogó magyar tudományos-irodalmi-közművelődési intézmények mint a *Babes-Bolyai egyetem magyar nyelvi-irodalmi tanszéke*, a marosvásárhelyi *magyar színészképző főiskola*, az ugyancsak itteni fokozatosan összeszűkülő *magyar orvostudományi tagozat* létproblémái, általában az egész romániai magyar közművelődési apparátus korlátozott volta, az alapfunkciókat ellátó szervezetek hiánya a jellemző. Ugyanakkor viszont szélesebb és a jugoszláviainál sokrétűbb, elmélyültebb a romániai magyar hírlapok, folyóiratok irodalmi-esztétikai, művészeti, kivált népművészeti és színházi érdeklődése, amihez értékes háttérrel ad a virágzó hét magyar színház. A sajátos nemzetiségi-politikai struktúrából következően azonban viszonylag kevés a romániai magyar nemzetiség általános és alapvető kérdéseivel, iskolai-gazdasági érdekeivel foglalkozó cikk, nyilatkozat, társadalmi állásfoglalás. Sajátos, hogy még szakközleményekben is kevés az asszimiláció kérdésére, a magyar nyelvű szakmunkásképzés igényére, számos nyelvi és közigazgatási alapkiválmalomra való utalás. Érdekes, hogy ezeket a kérdéseket — a lehetőségig — a *szaklapok és a folyóiratok* igyekeznek felkarolni. A gondolatmenet lezárásaként azonban mondjuk el azt is, hogy jóllehet átfogó intézménye vagy éppen központi kulturális intézménye — mint például a CSEMADOK — nincs a romániai magyarságnak, mégis olyan erőforrások, tulajdonságok birtokában van, melyek a nemzetiségi, lét sajtóközegét is felerősítik. A romániai magyar népcsoport — szervezetek nélkül is létrejött — nemzetiségi szervezettsége, a romániai magyar irodalmi-művelődési élet egészének határozott felemelkedést jelző irányzata magasabb szintű a többi szomszédos szocialista országban élő magyar társadaloménál. Ez a biztató „funkció-váltás”, a romániai magyar népcsoport egészét immár átható felemelkedési, nemzetiségi egyenjogúsági tudat pedig nem kis mértékben az itteni magyar sajtónak (főként a már említett szaklapoknak és folyóiratoknak), s az új reneszánszához érkezett mai romániai magyar irodalomnak, könyvkiadásnak, a népi művészetek iránti áradó érdeklődésnek köszönhető.

Minderről sajnos csak igen kis mértékben tanúskodik a *csehszlovákiai és kárpát-ukrajnai* magyar sajtó. Az előbbinél az erőteljes közművelődési szervezet széttörözése, az utóbbi hasábjain egy ilyen kulturális hálózat alapvető hiánya jelentkezik a napjainkban ismételten megfogalmazásra kerülő publicisztikai igényekben. Mindkét sajtóban azonban a jövő fejlődés biztosítékaként ígéretesen kirajzolódik a falusi kultúrmunka, az önképzőköri, dal- és tánccsoport szervezés, a népművészetek ápolását célzó hajlam. Nemzetiségi kultúrpolitikai kérdésekkel azonban a pozsonyi

Irodalmi Szemle és a *Hét* kivételével, ebben a sajtóban alig találkozunk. Nagyarányú viszont mindkét magyar nyelvterületen a hírlapok és folyóiratok egészét át- meg átszövő *nyelvromlás*, mint e két, ez előbbiekénél is jóval korlátozottabb funkciójú magyar nemzetiségi mikro-társadalom kulturális és társadalmi megerősödését elsőrendűen zavaró részprobléma.

A sajtószociológiai vázlat lezárásaként még néhány, a magyar nemzetiségi sajtóélet körülményeit meghatározó problémáról kell szólnunk. Sintén csak jelzésként, bizonyos kutatási észlelések eddigi leszűrt adatait közelve.

Ilyen problémaként tartjuk számon ennek a sajtónak a *területi elhelyezkedését*, a tárgyalt országokénti, helységenkénti megoszlást és arányt, a nemzetiségi magyar „sajtóközpontok” problémáját és néhány, az elmondottakkal összefüggő kisebb problémát.

A szóban levő országokban, illetve országrészekben, területeken (Jugoszláviában lényegében csak a Vajdaságról van szó, a Szovjetunió viszonylatában csak Kárpát-ukrajnáról, az ún. Kárpátontúli Területről) megjelenő magyar sajtó kialakulását — egyéb, ez alkalommal nem tárgyalt körülményen kívül — döntően befolyásolták, elősegítették vagy hátráltatták az illető magyar nemzetiség *demográfiai* viszonyai.

Az előbbire, a pozitív helyzetképre kitűnő példa a *jugoszláviai* magyar sajtó, amely aránylag egységesen és arányosan alakult ki a demográfiai tömbön belül és a diaszporákon. A két sajtó és kulturális központ, *Újvidék* és *Szabadka* utóbbi években fokozatosan kiegyenlítődő, egészséges sajtó és kulturális versengésének határai, törvényszerűségei között. Hiányokról, a sajtóstruktúra kisebb aránytalanságairól persze itt is beszélhetünk. Felvethetnénk, miért nincs önálló sajtóterméke a kulturális szervezkedéstől kissé elzárkózó *Zombornak*, *Versecnek*, *Kikindának*, *Nagybecskereknek*, ha — Zágrábban sőt Muraszombaton is van magyar nyelvű hetilap.

Bonyolult és rendkívül összetett a helyzet a *romániai* magyar sajtó viszonylatában. Az egyéb körülményektől itt is eltekintve, megállapíthatjuk, hogy az itteni magyarság demográfiai elhelyezkedése aránytalan, a Székelyföldet leszámítva, nem tömbszerű. A kisebb-nagyobb regionális egységeket jelentős földrajzi távolságok választják el néhol, s általában növekvő arányú a szórványosodás, az elszigetelt és elszigetelődő diaszporák száma. Ilyen körülmények között olyan jellegű és olyan, aránylag egészségesen dekoncentrált sajtóviszonyok, mint Jugoszláviában — márcsak a sajátos demográfiai elhelyezkedés miatt sem alakulhattak ki. A romániai sajtó két központúsága (*Kolozsvár*, illetve *Bukarest*) is kevésbé szerencsés. Érzékenyen érezhető ezen a téren is *Marosvásárhely* egyáltalán nem törvényszerű háttérbeszorulása. Olyan egykori kulturális gócek, mint *Sepsiszentgyörgy*, *Brassó*, *Arad*, *Nagybánya*, *Nagykároly*, szinte teljes kirekesztődése a romániai magyar sajtóéletből. Ugyanakkor el kell mondanunk, hogy az 1968. évi megyei lapindítások révén — ha megkésve is — megindult az erdélyi vidéki magyar sajtó újjászervezésének folyamata, amit a legújabb szakasz papírkorlátozása itt is, másutt is újra visszavet.

A kedvezőtlen demográfiai helyzetkép még inkább érezteti hatását a *szlovákiai* és *kárpátukrajnai* magyar sajtó vonatkozásában. Éppen az előnytelen, hosszú és egyenetlenül keskeny demográfiai sáv, illetve Kárpátukrajnában a hosszú, egyenlőtlen és nem összefüggő diaszpóra-sor következtében. Bizonyára ez a körülmény is közrejátszik abban, hogy az elmúlt közel harminc évben Csehszlovákia egész területén — tehát Prágát is beleértve — csak 11 helyen jelent meg magyar sajtóorgánium, míg Kárpátukrajnában mindössze négy helyütt. A komoly kisebbségi irodalmi és sajtómúlttal rendelkező *Komárom*, *Losonc*, *Léva*, *Rimaszombat* nem tud említést érdemlő magyar sajtóterméket felmutatni. Innen keletre, tehát egész Kelet-Szlovákia

ban: *Rozsnyón* és *Kassán* még sajátosabb a helyzet. Kassán például, ahol már a huszas években két magyar napilap, több hetilap és folyóirat volt, egy-két alkalmi sajtókiadványtól eltekintve — ma nincs egyetlen rendszeresen megjelenő magyar nyelvű sajtótermék. Kárpátukrajnában az adott demográfiai viszonyok között nem is várható lényegesebb átcsoportosítás. *Ungvár* magyar sajtószervezési központi szerepét tehát az adott helyzetben nem vitathatjuk. Más a helyzet viszont *Pozsonyban*, ahol a csehszlovákiai magyar sajtóorgánumok több mint négyötöde jelenik meg. Az ilyen nagyarányú központosítás — az egyenlőtlenül hosszú demográfiai sáv sajátos viszonyai között — a vidéki, a közép- és keletszlovákiai magyar sajtó és sajtóélet elsorvadását vonja maga után.

Sajtó-körjáratunk befejezéseként még néhány áttekintő és a belső számszerű és műfaji megoszlásra, valamint a szomszédos magyar nemzetiségi sajtó általános helyzetére vonatkozó adatot közlünk.

1972. évi összeállításunk végeredményeként — 1945-től 1972-ig bezárólag — összesen 403 (a lapvariánsokkal 414) volt a szomszédos szocialista országokban az elmúlt 28 év alatt megjelent magyar nyelvű hírlapok, hetilapok, szaklapok, folyóiratok és egyéb időszakai sajtóorgánumok száma. Ebbe a számba beleértendő 60 magyar és másnyelvű (ezen a számon belül 8 többnyelvű) időszakai sajtótermék is. Ezek leszámításával tehát az utóbbi közel három évtizedben hozzávetőlegesen 343-ra tehetjük a kizárólag magyarul kiadott szomszédos magyar hírlapok és folyóiratok és egyéb sajtótermékek számát.

Érdekes képet mutat az *országokénti* megoszlás. A 403 magyar (köztük 60 két- és többnyelvű) sajtóorgánumból 160 jelent meg az egész időszak folyamán Romániában, 149 Jugoszláviában, csak 68 Csehszlovákiában és 26 Kárpátukrajna területén. A szomszédos szocialista országokban élő magyar népesség egymásközi százalékarányát tekintve, Csehszlovákiában ennek a nemzetiségi magyarságnak 27,7, Jugoszláviában 18,3, Romániában 54,2 és Kárpátukrajnában (Kárpátontúli Terület) 4,8 százaléka él. A százalékaránynak a magyar sajtóorgánumok számához mért megoszlása viszonyt a következő képet mutatja: Csehszlovákiában az elmúlt közel három évtizedben a magyar sajtótermékek 16,3, Jugoszláviában 37,2, Romániában 39,7 és Kárpátukrajnában 6,8 százaléka jelent meg. Ez a statisztika nyelvéről a köznyelvre fordítva annyit jelent, hogy Csehszlovákia vonatkozásában kisebb, Románia vonatkozásában viszont nagyobb, valóban lényeges *lemaradás* mutatkozik a jelzett egymásközi nemzetiségi megoszlást tekintve. Míg Kárpátukrajnában ugyanez kisebb, Jugoszláviában pedig nagyobb, *pozitív* arányban jut kifejezésre.

Nem érdektelen arról is tudnunk, hogy milyen mérvű a magyar nemzetiségi kultúrérdekeket általában előnytelenül érintő *központosítás* a megjelenések helyét tekintve. A helyzet itt is *Jugoszláviában* a legkedvezőbb, ahol 149 magyar sajtótermék 25 helyen jelent meg 1945 óta. *Romániában* az elmúlt 28 év alatt megjelent mintegy 160 magyar nyelvű hírlap és folyóirat már csak 19 helyen került kiadásra. *Csehszlovákiában* a 68 magyar sajtóorgánum 11, *Kárpátukrajnában* 4 helyen 26 különféle sajtótermék jelent meg a tárgyalt időszakban. S ha már a megjelenések helyéről szólunk, jelezzük azt a 6 (hat) helységet, várost is, ahol az elmúlt közel harminc évben a legtöbb magyar nyelvű időszakai sajtótermék jelent meg. Ezek (a lapcímek számát zárójelben közölve): *Újvidék* (61), *Pozsony* (50), *Kolozsvár* (44), *Bukarest* (43), *Szabadka* (32) és *Marosvásárhely* (16).

A sajtóstruktúra belső összetételéről — más megközelítésben szólva — vizsgáljuk meg végül a nyilvánvaló *műfaji, alapszerkezeti hiányosságokat*. Korábban már jeleztük, hogy több — ez idő szerint 5 — magyar nyelvű napilap csak Romániában jelenik meg. Jugoszlávia, Csehszlovákia és Kárpátukrajna területén csak egy-egy

országos magyar napilap jelenik meg. A helyi közigazgatás terén bekövetkezett változásokat, kivált Jugoszláviában, a 21 részben vagy egészben magyar nyelvű *hivatalos lap* is jelzi. Ezek közül 13 Jugoszláviában, 5 Romániában, 3 Csehszlovákiában jelenik, illetve jelent meg.

A *tudományos és ismeretterjesztő* lapok száma meghökkentően kevés: mindössze 6, ezekből Jugoszláviában 2, Romániában 3, Csehszlovákiában egy jelenik meg. Az utóbbi években emelkedő irányzatot mutat a *politikai és társadalomtudományi lapok*, folyóiratok, mellékletek száma. Viszont még a tudományos és népszerűsítő sajtó szerény adatainál is problematikusabb, hogy az *ifjúsági lapok* közül — egyetlen csehszlovákiai ipariskolai könyvmegosztó kiadványon kívül — a *többségi* tanítási nyelvű ipari szakiskolákban és technikumokban tanuló magyar nemzetiségű diákságnak nincs sajtóorgánuma.

A *mezőgazdasági sajtó* általában fejlődő irányt mutat. Nem kielégítő azonban a *műszaki lapok* és mellékletek ügye. Számuk a közel harminc évben mindössze 17, jórésztük azonban már nem jelenik meg. Hasonlóképp elmarad a várakozástól a *művészeti és sportlapok* száma. A megszűnő sportlapokat nem követik újak, s az egész magyar nemzetiségi sajtóban egyetlen *képzőművészeti* lapot, folyóiratot nem találunk. Az elmondottakhoz viszonyítva valóban másodlagos jelentőségű, hogy az utóbbi években az *egészségügyi lapok és folyóiratok*, továbbá az *évkönyvek, naptárak, almanachok*, valamint a *női lapok* terén kisebb számszerű emelkedés tapasztalható. Ugyanakkor — s ezzel zárjuk nem mindig vigasztaló statisztikai elemzésünket — változatlanul és állandóan nő a *két- és többnyelvű sajtóorgánumok*, főleg az üzemi könyvmegosztók száma. Ez a többnyelvűség, a korábbi helyzethez viszonyítva, az esetek többségében hátrányosnak látszik. A 60 két-, illetve az ezen belül 8 többnyelvű lap és folyóirat közül 14 román — magyar, 39 szerbhorvát — magyar, 6 a szlovák — magyar és egy ukrán — magyar nyelvű.

Ilyen tehát annak a sajtónak igen vázlatos szerkezeti alaprajza, melyet röviden a szomszédos szocialista országokban megjelenő *magyar nemzetiségi sajtó*nak nevezzünk, s amely — mint előljáróban jeleztük — az 1970–71-ben megjelent mintegy 160 (egyszázhatvan) különféle orgánumával a hazai sajtóhoz viszonyítva, — a magyar nyelvű hírlapirodalomhoz mintegy 20 százalékos igen jelentős hozzájárulást jelent.

Ennek az akkor örömdetes bontakozó, bár — mint vázoltuk — nem kevés hiánnyal, problémával küzdő szomszédos magyar sajtóvilágnak *azonban nincs rendszeres utánpótlása, nincs rendszeres anyanyelvi újságíróképzés, tanszék, érdekvédelmi szervezet*. Még a legfejlettebb magyar sajtóapparátust jelző Jugoszláviában is csak alkalmi és időnként elakadó tanfolyamokon történik a jövő magyar nemzetiségi újságíróinak valamiféle képzése. A Babes—Bolyai egyetem magyar nyelvi-irodalmi tanszékén ma már nem folyik magyar sajtótörténeti oktatás, másutt ilyenre nem is gondoltak. Ennek következményeként a közeljövőben — nem egy vonatkozásban — kell majd az eddigiehez viszonyítva színvonalcsökkenéssel számolnunk.

Mégis, mindent egybevetve: a szomszédos szocialista országokban megjelenő magyar nyelvű sajtó elsőrendűen értékes működési és alkotó területe a három milliós lélekszámot meghaladó nemzetiségi magyarság kulturális és gazdasági — társadalmi életének egyaránt. Ez a sajtó rendkívüli hivatást tölt be a szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiségek közművelődésében, szakirodalmi műveltsége megalapozásában. Hasonlóképpen elsőrendű szerepe van a magyar és a szomszédos népi irodalmi kapcsolatok, a népeink közötti kölcsönös, kulturális és tudományos cserekapcsolatok elmélyítése terén. Nem utolsó sorban kivételes funkciót vállalnak és teljesítenek ezek a lapok és folyóiratok a pedagógiai, a nyelvművelő

kérdések szüntelen munkálásával és propagálásával. Elmondhatjuk, hogy nagyobb-részt ez a sajtó közvetíti a világ irodalmi, művészeti és tudományos eredményeit a szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiségi társadalmaknak és ugyancsak ez a sajtó számol be a környező és a távolabbi világnak az általuk elért gazdasági-társadalmi, irodalmi, művészeti és tudományos eredményekről. Éppen ezért az ezzel a magyar nemzetiségi sajtóval és annak művelőivel, általában a mai magyar nemzetiségi hírlapirodalommal való foglalkozás elsőrendű társadalmi és művelődési, de tudományos feladatunk is.

ÜBER DIE UNGARISCH-SPRACHIGE PRESSE DER SOZIALISTISCHEN NACHBARLÄNDER

G. Gábor Kemény

Die Studie ist eine allgemeine, strukturelle, teils soziologische, teils auf die Verteilung der Gattungen bezügliche Übersicht über die Arbeit des Verfassers: „Titelverzeichnis und Datensammlung der ausländischen ungarisch-sprachigen Zeitungen und Zeitschriften 1945—1970. 1. Benachbarte sozialistische Länder.“ Budapest 1974. Landes-Bibliothek Széchenyi, S. 268.

Die datenreiche Studie beweist überzeugend, dass die in den nachbarlichen sozialistischen Ländern erscheinende ungarisch-sprachige Presse ein erstrangig wertvolles Wirkungs und Schaffensgebiet des kulturellen, wie auch des wirtschaftlich-gesellschaftlichen Lebens der über drei Millionen ausmachenden ungarischen Minoritäten darstellt. Diese Presse erfüllt eine aussergewöhnliche Berufung in der Zivilisation, in der Allgemeinbildung und der Grundlegung der Bildung auf fachlicher Literaturebene des in den benachbarten sozialistischen Ländern lebenden Ungarntums. Eine ähnlich erstklassige Rolle kommt ihr in den literarischen Beziehungen Ungarns und der Nachbarvölker, in der Vertiefung der gegenseitigen kulturellen und wissenschaftlichen Austauschbemühungen zu.

О ПРЕССЕ НА ВЕНГЕРСКОМ ЯЗЫКЕ СОСЕДНИХ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН

Габор Г. Кемень

Данная статья является общим структурным обзором работы автора «Перечень и сведения зарубежных газет и журналов, изданных на венгерском языке за 1845—1970 гг. I. Соседние социалистические страны. Будапешт, 1974. Государственная библиотека им. Сечени 268 р.». С точки зрения общего, структурного, психологического, а отчасти и жанрового распределения.

Работа, богатая данными, которые убедительно доказывали, что пресса на венгерском языке в соседних социалистических странах является чрезвычайно ценной и творческой областью культурной и экономико-общественной жизни свыше трехмиллионной венгерской нации. Пресса играет особо важную роль в образовании, служит средством литературного образования венгров, живущих в соседних социалистических странах. Подобную роль она играет и в укреплении литературных связей венгерского и соседних народов, в постоянном обмене культурными и научными ценностями наших народов.